

Symbody, emblémy a mýty a ich uplatnenie v Hečkovej *Drevenej dedine*

MICHAELA HUDÁKOVÁ

Spoločensko-politické zmeny v roku 1989 priniesli nové témy a prístupy okrem iných oblastí aj do literárnej vedy. Začal sa skúmať fenomén socialistického realizmu, a to nie v pôvodnom zmysle, keď bolo nevyhnutné akceptovať tento fenomén ako prípustnú a žiaducu doktrínu, a teda aj ako ideový cieľ, ale naopak, otvárali sa nové obzory a nové náhľady naň. Problematickosti pojmu socialistický realizmus sa venujú viaceré state, z posledných vydaných spomením štúdiu Reného Bílika „Tri otázky socialistickému realizmu“ v knihe *Duch na reťazi* (2008). Je socialistický realizmus umelecký (literárny) smer alebo metóda, alebo niečo iné? Bílik vychádza z diela Kateriny Clark a súhlasí s jej označením socialistického realizmu ako „kanonickej doktríny“ (CLARK 2000: 4). Je teda problematické označiť socialistický realizmus ako literárny smer, ktorý je charakterizovaný ako časovo a miestne vymedzená a dynamicky sa rozvíjajúca jednota ideovomeleckých črt tvorby relatívne ohraničenej skupiny autorov. Nemožno totiž hovoriť o jednote ani o ustálenosti, keďže charakter literatúry, ktorú označujeme pojmom socialistický realizmus, vydávanej v päťdesiatych rokoch, je iný ako charakter literatúry tiež označovanej týmto pojmom, vydávanej v sedemdesiatych rokoch. To, akým spôsobom sa zmenilo zobrazovanie sveta, aj keď ideológia bola stále prítomná, je prekážkou tomu, aby sme mohli hovoriť o jednote. Metóda je spôsob ako dosiahnuť nejaký teoretický i praktický cieľ, ako to urobiť pomocou určitých princípov. Ak hovoríme o literárnej metóde, do horizontu našej pozornosti sa dostáva aj funkcia estetická. Texty zaraďované k socialistickému realizmu ale nemajú plniť primárne estetickú funkciu, skôr funkciu ideovovýchovnú, ideologicky reprezentačnú. Preto ak budeme hovoriť o socialistickom realizme v dielach, budeme tým mať na mysli texty, ktoré by sa dali označiť prívlastkom socialisticko-realistické, ako také vykazujú určitú mieru angažovanosti autorov, odrážajú ideologické podložie doby a reprezentujú svet v intenciách, ktoré sa veľmi rýchlo začali meniť na symbody, emblémy a mýty.

Preskúmať princípy, prostriedky i umeleckú hodnotu takto písanej literatúry sa nám nejaví ľahké. Otvára sa otázka, akým spôsobom k nej môžeme pristupovať tak, aby sme sa vyhli subjektívnemu pohľadu a namiesto hodnotenia prijali isté konštatovania o dielach. V tomto zmysle sa spôsob, ktorý použil Vladimír Macura vo svojich semiotických esejach, zdá byť

prijateľný aj preto, že neskúma a nehodnotí priamo umeleckú spôsobilosť literárnej tvorby, ale ide po filozofických základoch ideológie, ktorá budovala celú kultúru vo východnom bloku. Macura popisuje a analyzuje pretváranie vecí a osobností na znaky a symboly v súlade s oficiálnou ideológiou. Prostriedkom k dosiahnutiu tohto cieľa bola pritom emblematická redukcia, ktorá i bežne používané a vžitú symboly premieňala tak, aby boli použiteľné propagandou: „Poukazujú len na mechanizmy, ktorými sa Utopie jako ‚sémiotický konstrukt‘ pokúsila zmocniť totalitu sveta, nahradit jeho nejednoznačnosť svou monolitností“ (MACURA 2008: 13).

V mojom referáte sa pokúsim jednotlivé znaky, symboly a emblémy nachádzať vo vzorovom diele slovenského socialistického realizmu – v *Drevenej dedine* (1955) Františka Hečku. Tento román sa dlhú dobu nachádzal na vrchole rebríčka, čo sa týka počtu vydaných kníh, a je na Slovensku najznámejším dielom socialistického realizmu, navyše v istom období dielom aj čitateľsky obľúbeným: „Ešte v januári 1956 viedli v čitateľskej ankete [...] o najpopulárnejšie slovenské diela Hečkova *Drevená dedina*, *Osie hniezdo* Kataríny Lazarovej a Mináčova kniha poviedok *Na rozhraní*, ktoré patrili medzi oficiálnou kritikou najviac vyzdvihovalé diela socialistickorealistickej literatúry“ (MARUŠIAK 2001: 13). Takéto umiestnenie v rebríčku obľúbenosti jej zrejme prinieslo to, že *Drevená dedina* zobrazovala prostredie bezprostredne spojené s bežným životom ľudí na Slovensku.

Drevená dedina bola prvýkrát vydaná v roku 1952, teda v čase, keď sa KSČ stala jedinou vládnuou stranou v Československu. Nadšenie zo skončenia druhej svetovej vojny ešte neopadlo a podpora KSČ aj zo strany intelektuálov bola veľmi silná, aj keď nemožno hovoriť o nejakom zjednotení názorov, ešte stále totiž existovala aj názorová opozícia. Mnohí z autorov, ktorí v tom čase publikovali svoje diela, v nich vyjadrili svoje sympatie nastupujúcemu režimu, ale mnohí z nich potom svoje presvedčenie tiež zmenili (Dominik Tatarka, Ladislav Mňačko). Pri socialisticko-realistickej literatúre sa hovorí o novom románovom žánri, ktorý nesie určité znaky iných románových foriem. V *Drevenej dedine* môžeme konštatovať prítomnosť niektorých prvkov utopicko-výchovného románu, pretože aj tu máme istú predstavu o utópii, ale tá ešte len čaká na svoju úplnú realizáciu, resp. jej realizácia prebieha počas celého deja románu. „Topos“ ako miesto vybájené a určitým spôsobom izolované sa má stať v budúcnosti celosvetovou záležitosťou, miestom, ktoré je všade, „tým se ‚utopia‘ obrací v ‚topia‘“ (HODROVÁ 1979: 132). To súvisí so socialistickou ideológiou, ktorej cieľom bolo vytvoriť celosvetový raj, premeniť utópiu na realitu. „Socialistické koncepcie tradične predpokládali určitý cieľový obraz šťastnej budúcnosti, do ktorej vplynú dejiny“ (MACURA 2008: 14). Na tomto mieste sa už otvára otázka chronotopu *Drevenej dediny*, o ktorej ale budeme hovoriť ešte neskôr. Didaktická (výchovná) funkcia románu súvisí s požiadavkou vychovávať ľud v duchu ideológie a sprostredkovať mu kultúru a literatúru, ktorá

nevysvetľuje filozofickú podstatu komunizmu (tá je vo svojich dôsledkoch argumentačne napadnuteľná), ale skôr emotívne pôsobí na čitateľa a výberom umeleckých prostriedkov (autorská reč, jazyk, zobrazovanie a opis postáv) sa snaží formovať jeho názory a postoje. Robí to napríklad aj prostredníctvom sociálneho cítenia ľudí, keď poukazuje na „ľudskosť“ a „kresťanskosť“ socializmu, ktorá prekračuje hranice bežného do tej miery, že dokáže život nielen skvalitniť, ale aj predĺžiť ho, zachrániť pred smrťou: „Ale prišiel socializmus a dal chudákovi starobnú podporu! Zachránil ho pred smrťou... A bude ešte chvíľu žiť... Povedz teraz a daj ruku na srdce: nie je ten socializmus ľudskejší a kresťanskejší od teba?“ (HEČKO 1955: 470). Pomocou iných postáv kladie rečnícke otázky, ktoré si ale nemajú zodpovedať len postavy, ale aj samotní čitatelia. Zrejma je aj náväznosť na spoločenský román, a to pokusom zobrazit svoju dobu, pričom ale Hečko redukuje tento dobový obraz, a tak namiesto celospoločenského zobrazenia sa zameriava len na dedinu a na určité typy postáv, a hlavne na vytváranie nového sveta s novými pravidlami s prítomnosťou novej siete výrobných vzťahov. Podobnosť s románom dobrodružným nie je natoľko výrazná, aj keď môžeme konštatovať boj hrdinu (Pavo od Šechnára) s prekážkami, prítomnosť síl zla a nakoniec víťazstvo nad nimi. V tomto boji sa uskutočňuje prerod hrdinu, ale ten je skôr naznačený v zmysle dozrievania, ako v zmysle premeny zo záporného hrdinu na kladného. Boj dobra a zla a konečné víťazstvo dobra sú znaky charakteristické pre žáner rozprávky, ktorého vplyv možno v *Drevenej dedine* tiež odhaliť, a to najmä odstránením problémov a rozporov. Hranica medzi dobrom a zlom bola veľmi ostrá, najmä čo sa týka prezentovania jednotlivých štátnych zriadení a s nimi súvisiacej ideológie a filozofie, budovania ekonomických vzťahov, trhového hospodárstva a pod. (napr. komunizmus = dobrý, priateľ; kapitalizmus = zlý, nepriateľ), o tak ostrej hranici ale nemôžeme hovoriť v pásme postáv, ktorým sa budeme venovať neskôr. Vplyv žánru rozprávky nielen v *Drevenej dedine*, ale aj v iných socialisticko-realistických dielach (dokonca v oblasti kultúry vo všetkých zložkách, pretože utópia ako semiotický konštrukt zasiahla celú oblasť kultúry) spôsobil videnie sveta detskou perspektívou, na ktorú vlastne Macura aj upozornil:

Posvätné hodnoty socialismu tak okamžite zinfantilnely a při vyloučení fantazie, hravosti, které vytvářejí v kultuře přirozenou protiváhu omezením spjatým s přijetím dětské perspektivy, se zákonitě změnilы v pimprlová monstra. Snadnost, s jakou to bylo proveditelné, současně nemilosrdně odhaluje utajený dětský aspekt v samém jádru projektu budování nového socialistického světa.
(MACURA 2008: 190)

Tento aspekt Macura odhaľuje pomocou všeobecnejšej analýzy štyroch „detských“ kníh Jana Hostáňa a poukazuje nielen na infantilnosť vyplývajúcu zo samotného zacielenia detských

kníh, ale aj infantilnosť vzt'ahujúcu sa na ostatnú literatúru a na celý systém, ktorého cieľom je utopická predstava raja.

Drevená dedina je napísaná podľa tradičnej schémy socialistických románov. Je to román z dedinského prostredia, pričom priestor dediny postavy zriedka opúšťajú. Do dediny prichádza hlavná postava (v tomto prípade Pavo od Šechnára), nositeľ pokrokových názorov, a začína tieto názory šíriť a presadzovať. Do cesty sa mu stavajú rôzne prekážky, najmä v podobe reakčných živlov, v tomto prípade bohatých gazdov, ktorí nechcú stratiť svoje vyššie spoločenské postavenie, ale sú to aj prekážky prírodného charakteru (napr. dážď, ktorý spôsobí, že robotnícka jedáleň začína podmokať). Hrdina a jeho spolupracovníci s prekážkami bojujú a víťazia. Na konci sa celá dedina (okrem niekoľkých záporných postáv – Mikula, učiteľka)¹ presvedčí, že toto je tá najlepšia cesta, ktorá zabezpečí spravodlivosť (najmä triednu rovnosť) na zemi. Záver sa nesie v duchu očakávania práve tej lepšej budúcnosti, keď sú rozpory definitívne vyriešené a pred postavami románu sa črtá naivne romantická perspektíva budúceho raja:

A ako sa obzerá, odzrkadlí sa mu v očiach rodný kraj. Míhnutím oka postihne – belasé nebo, tmavé lesy, zelené polia, rad drevených chalúp pri ceste, širokú rieku vo vysokých brehoch. Žofku pred sebou na mostíku... Všetko mu to akosi až – ruky podáva... [...] Mladí ľudia zbehnú z mostíka. Sami nevedia, že sa držia za ruky. Náhlia sa do vlastnej krásy, ktorú pred nimi v podobe knihy otvára – nový život...
(HEČKO 1955: 585)

Postavy v románoch socialistického realizmu sú vo všeobecnosti typizované. Majú reprezentovať typ „nového človeka“. Hlavným hrdinom *Drevenej dediny* je Pavo od Šechnára, ktorý veľmi presne napĺňa typ prítomný v každom takomto diele. Je to kladný hrdina, mladý muž, ktorý sa vrátil z vojny a na základe prežitého sa do rodnej dediny vracia ako presvedčený komunista. Keďže je mladý, jeho poradcom, ktorý je charakterizovaný zrelou múdrosťou, je postava múdreho starca, Petra Púplavu. Pavo v niektorých situáciách nechápe jeho rozhodnutia, ale po jeho smrti prenikne k dôvodom činov Petra Púplavu a stáva sa jeho dôstojným nástupcom. Angažovanosť Pava od Šechnára ho najprv oddeľuje od ostatných v dedine, ale postupne sa na jeho stranu, na stranu dobra, pridávajú viacerí občania, sprvu tí najchudobnejší. Jeho autorita postupne vzrastá, a to tým, že sa čoraz viac odhaľujú nedostatky a nespravodlivosť starého systému a rodí sa nový, preukázateľne spravodlivejší a lepší. Od hlavných hrdinov iných románov socialistického realizmu sa predsa len líši. Pavo od Šechnára bol od malička súčasťou dediny, v ktorej počas deja románu pôsobí. Má tam korene v podobe rodiny, z ktorej pochádza a je prítomná aj spleť rôznych, nielen rodinných vzt'ahov. Táto predchádzajúca sieť sociálnych vzt'ahov sa zväčša nerozoberá, inak je to s Pavovým vzt'ahom s matkou, ktorý je vykreslený

---

¹ Tu je dobré si uvedomiť, že ide o záporne postavy iného charakteru, akým bol napr. v Bednárovom *Sklenom vrchu* (1954) Zola – ten bol svetobežník, preto bol vykreslený záporne.

miestami veľmi emotívne, čo nie je pre romány tohto typu veľmi charakteristické. Jednak je tematizovaná matkina naviazanosť na syna, najmä v úvode, keď nevie, či Pavo ešte žije, alebo padol vo vojne, a to pôsobí aj na jej správanie sa k okoliu: „Ich veliteľ, dôstojník hospodárskej správy, nemohol vedieť, že Zuza plače a besnie pre zajatého syna. Nazdával sa, že má už takú neznášateľnú náturu, že je hysterická, že neznesie ani cudzích, ani vlastných“ (TAMŽE: 13). Tento vzťah je intímny, rodičovsko-synovský, autor tu vykresľuje určité vnútorné spojenie, keďže Zuza Púplavová tuší, že sa niečo stane v deň, v ktorý sa nakoniec Pavo domov vráti: „Ustavične sa jej v hlave marí, že dnes alebo najneskoršie zajtra stane sa niečo neobyčajné, čo ju alebo spasí, alebo pripraví o rozum“ (TAMŽE: 49). Pavo počas deja románu žije aj svoj súkromný život, k nemu patria vzťahy s rodinou, najmä s matkou, vytváranie citového vzťahu s Hankou Ťapajovou, rieši problémy s prvou manželkou Dorou, ktorá mu je neverná, prežíva tieto situácie emočne, čo nie je pre socialistickorealistické romány typické, ale ako dej postupuje, tak sa autor snaží ukázať, že najlepšou jeho vlastnosťou je zaangažovanosť, nadšenie pre vec, obetavosť pre verejné veci, potláča sa jeho individualita, je ochotný sa zrieknuť osobného života v prospech „vecí“. Postupne nastáva redukcia domova, rodiny, lásky. Pavo čoraz viac času venuje nie matke, manželke či neskôr Hanke Ťapajovej, ale naopak, plne sa zasadzuje v prospech zakladania komunistickej strany, založenia JRD, čoraz viac času trávi na schôdzach. Tým, že sa Pavo zvonkajškuje, prestáva žiť vlastný vnútorný život, budovať svoju individualitu.

Jeho protipólom je Juro Míkula. Opäť autor výberom jazykových prostriedkov ovplyvňuje čitateľský úsudok. Používaním rečníckych otázok, opisom postáv, celkovým plánom postáv, rozvrhnutím na kladné a záporné, prisúdením určitých vlastností jednotlivým postavám vystupuje do popredia didaktická funkcia románu, ktorá má formovať čitateľa a jeho názory. Hlavným dôvodom, prečo je postava Jura Míkulu záporná, je jeho bohatstvo, to, že stojí na vrchole spoločenského rebríčka dedinského života. Triedne rozdelenie spoločnosti mu prináša istý zisk, preto nemá dôvod stať sa komunistom. Hečko vytvára presvedčenie, že existuje priamy vplyv majetku na morálny profil postavy. Podobne ako existuje aj vplyv socialistického zmýšľania na charakter postáv. A tak, hoci Pavov otec spočiatku ako bohatý gazda stojí na strane Míkulu, v závere románu vstupuje do JRD, a tým sa stáva automaticky postavou kladnou, ale zároveň sa odstraňuje aj problémovosť, ktorá bola prítomná počas celého románu, a to problémovosť vzťahu k Zuze, ale i k vlastnému synovi. Na rozdiel od iných diel socialistického realizmu v *Drevenej dedine* nie je natoľko ostrý rozpor medzi bohatými a chudobnými, v dedine sa stretávame aj so strednou vrstvou obyvateľstva.

Mýtom raja, ktorý patrí medzi najzákladnejšie mýty socialistickej kultúry a literatúry, je určovaný aj chronotop. Časovo je dej situovaný do obdobia posledných dní druhej svetovej vojny

a do povojnových čias. Zobrazenie času a jeho plynutie sa mení s postupujúcim dejom románu. Kým spočiatku sa stretávame s časom prírodným – cyklickým (to súvisí aj so situovaním deja do prostredia dediny, kde je súžitie človeka s prírodou bezprostrednejšie), neskôr sa mení na čas lineárny, ktorý poukazuje na cieľ pred sebou a ktorý k tomuto cieľu smeruje. Vyznačuje sa prekonávaním prekážok, a to aj prekážok prírodného charakteru. Prechod od cyklického k lineárnemu času je možný aj vďaka príchodu techniky do Stodolišťa, ktorý umožňuje odtrhnutie ľudí od prírody, ovládnutie prírody, ľudskú nezávislosť od prírodných živlov. Minulosť je odmietaná ako tradícia, ktorá nesie negatívny podtón najmä kvôli triednemu rozčleneniu spoločnosti. V závere románu dej vplynie do šťastnej prítomnosti, do počiatočného bodu raja, v ktorom čas, v momente, keď ľudstvo dospeje k dokonalosti, prestáva plynúť, v raji nastáva bezčasovosť. Postavy sa pohybujú v priestore dediny, v priestore Stodolišťa. Len vo výnimočných prípadoch sa stáva, že priestor dediny opúšťajú. Stodolište je teda do istej miery „ostrovom“, na ktorom sa hlavný hrdina pokúša realizovať utópiu. Premena na raj sa výraznejšie začína prejavovať po vzniku JRD. Postupne sa izolované miesto otvára, do deja okrajovo vstupujú ďalšie obce, spája ich zakladanie JRD, ale aj práca na pôle, ktorá poskytla ľuďom stálu prácu so stálym príjmom. Rozširovanie priestoru tu súvisí s rozširovaním teritória, ktoré je premenené na raj.

V *Drevenej dedine* sa do určitej miery uplatňuje aj emblematická redukcia, ktorá, ako som spomenula v úvode, sa stala prostriedkom, pomocou ktorého sa z vecí, postáv, udalostí stávali symboly, emblémy a mýty. Táto redukcia je výrazná najmä pri vykreslení postáv. Človek ako taký sa redukuje na súhrn psychofyzických vlastností, úplne prestáva žiť pre seba, otvára sa pre spoločnosť. Tým pádom sa aj intímne zákutia života zvonkajšujú, láska sa oderotizúva, ideálom ženy už nie je žena-milenka, žena-matka, ale žena-spolubojovníčka, žena-súdržka. Žena je natoľko prít'azlivá pre muža, nakoľko si plní svoje stranícke povinnosti. Láska sa stáva vecou verejnou a spojenie muža a ženy je skôr vecou straníckeho ako láskyplného spojenia: „A keď sa spojí láska s úctou, vznikne niečo také pevné, že sa to nedá roztrhnúť ani vtedy, keď Ondro odíde na politické a po ňom na odborné školenie. Pred Vianocami sa vráti s dekrétom – robotníckeho riaditeľa...“ (TAMŽE: 479). Aj domov sa už nechápe v tradičných intenciách, vonkajší svet preniká do súkromných priestorov, prestáva byť útočiskom jednotlivca, ale otvára sa smerom do spoločnosti, vytvára sa predstava socialistickej vlasti ako domova všetkých (Porov. MACURA 2008: 82).

V Hečkovom románe *Drevená dedina* nájdeme celý rad ďalších prvkov, ktoré priamo ukazujú alebo iba naznačujú prítomnosť komunistickej ideológie. Každopádne, v prípade Hečka a jeho tvorby po nástupe komunistickej moci možno konštatovať, že ani dielo v istom období

celkom čitateľsky úspešné a dobovou kritikou kladne hodnotené nebolo zárukou jeho trvalej umeleckej hodnoty.

Pramene

HEČKO, František. *Drevená dedina*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1955 [1952]

MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008 [1992]

Literatúra

BÍLIK, René. *Duch na reťazi*. Bratislava: Kalligram, 2008

CLARK, Katerina. *The Soviet Novel. History as Ritual*. Bloomington: Indiana University Press, 2000 [1981]

HODROVÁ, Daniela. „Žánrový půdorys tzv. budovatelského románu“. In Hrzalová, Hana – Pytlík, Radko (eds.) *Vztahy a cíle socialistických literatur*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu Československé akademie věd, 1979, s. 121–141

MARUŠIAK, Juraj. *Slovenská literatúra a moc v druhej polovici päťdesiatych rokov*. Brno: Nakladatelství Prilus, 2001

Symbols, Emblems and Myths in Hečko's Novel *Drevená dedina*

The inquiry into Hečko's novel *Drevená dedina* (Wooden Village, 1952) is inspired by Macura's method of semiotic analysis employed in his collection of essays *Šťastný věk* (Happy Age, 1992). Since Slovak literary criticism lacks a similar research into the socialistic culture such as delivered by Macura, the essay starts with pointing out some mechanisms typical of the Slovak context as displayed in Hečko's novel. A preliminary explanation of the term "socialist realism" is also given in the introduction. Discerning the schematic structure of the novel, the emblematic reduction of its characters and the myth of paradise as the chronotopic base of the narrative is not only the nodal point of its interpretation but also an illuminating exemplification of the artistic method of socialist realism.